

Vilken väg för vänstern?

Sedan 1989 har vänsterpartiet genomgått stora förändringar. Ledande företrädare för partiet har inte bara gjort upp med stalinismen utan även med Lenin, Marx och själva idén om ett socialistiskt samhälle. Den revolutionära vokabulären har bytts ut mot en renodlad reformistisk linje. Numera för partiet en "ansvarsfull" politik, och röstar för nedskärningar som drabbar arbetarklassen.

Den första artikeln som följer är ett slags teoretisk bakgrund, där olika strategier inom arbetarrörelsen presenteras och diskuteras. En del av detta har tagits upp i föregående nummer av Marxistiskt Perspektiv.

Den andra artikeln är en genomgång av partiets historia. Därefter resoneras om effekterna av stalinismens kollaps på partiets senare politiska utvecklingen.

I tre artiklar granskas partiets nuvarande politik. Sedan analyseras relationen mellan det parlamentariska och det utomparlamentariska arbetet.

I den sista artikeln försöker vi att knyta ihop analysen för att bli att se om vi kan hitta en röd tråd i partiets politik.

Det finns i princip två sätt att definiera ett parti. Den moderna statsvetenskapen brukar i regel se partier i förhållande till den elektorala processen, som delar av parlamentet eller bärare av det politiska systemets funktioner. Sociologiska teorier brukar däremot se partier som intresseorganisationer vilka växer fram ur samhället, eller som delar av en klass.

En marxistisk teori skulle kunna inkorporera båda dessa synsätten, även om tonvikten skulle ligga på den senare. De två definitionerna skulle kunna ses dialektiskt, som två "poler" vilka isolerar olika aspekter av samma verklighet.

Att inkorporera den statsvetenskapliga definitionen, att se ett parti som en del av och representerande staten, behöver inte betyda att man faller i en idealistisk fälla. Marxismen utgår ju ifrån att staten också har en klasskaraktär, att den under kapitalistiska förhållanden är borgerlig till sin grundläggande karaktär.

Ett parti - eller en klassorganisation i allmänhet - skulle då kunna sägas å ena sidan reflektera klassamhället i stort - vilket bli att kommer att avspeglas i partiets interna struktur och att partiet knyts till den borgerliga staten - men å andra sida reflektera klassamhället på ett mer specifikt sätt, genom att partiet baserar sig

på en viss klass och/eller en uppsättning sociala skikt. De politiska partierna intar med andra ord en "mellanställning" mellan å ena sidan samhällsklasserna och å den andra statsinstitutionerna. Detta motsägelsefulla drag hos ett parti kan förklara dess dynamik.

De två "polerna" behöver dock "överbryggas" om ett parti ska kunna uppnå en någorlunda sammanhängande praktik som kan vara över en viss period. Olika typer av partier kan sägas lösa denna dialektiska motsättning på olika sätt.

För renodlat borgerliga partier kan motsättningen överbryggas relativt enkelt, eftersom ju dessa partier representerar en klass som samtidigt är den härskande klassen som dominerar samhällets viktigaste institutioner både ur ideologiskt och ekonomiskt hänseende.

För arbetarpartier ger de två polerna upphov till en närmast olöslig motsättning. Som delar av statsapparaten blir arbetarpartierna speciellt känsliga för tryck från kapitalismen. Men enligt marxismen är arbetarklassens och kapitalismens (eller den borgerliga statens) intressen ibland förenliga, även om betoningen ligger på det oförenliga. Även kapitalismen har ett behov av t ex skola, viss sjukvård, viss lagstiftning mot alltför låga löner och dåliga arbetsförhållanden, vilka alla är nödvändiga för att upprätthålla profiterna ur ett längre perspektiv. I arbetarklassens långsiktiga intresse ligger det dock att avskaffa klassamhället. Om ett eller flera arbetarpartier skulle kunna erövra både statsmakten och den ekonomiska makten skulle motsättningen mellan att företräda stat och klass teoretiskt sett försvinna, på samma sätt som denna motsättning idag är upphävd för borgerliga partier.

Denna "arbetarklassens dubbla karaktär", som alltså kan härledas ur kapitalismens och statens motsägelsefulla karaktär av att tjäna både en allmän- och en klassfunktion, kommer till uttryck i en uppdelningen mellan olika politiska strategier och typer av arbetarpartier. Utifrån dikotomin långsiktigt socialistiskt mål kontra kortsiktiga reformkrav (revolution kontra reform), som även avspeglar polerna mellan stat och klass, skulle lite grovt tre politiska strategier kunna skisseras fram inom arbetarrörelsen: reformismen, anarkismen och marxismen.

Den reformistiska strategin

En reformistisk strategi betonar arbetet för reformer inom kapitalismens ramar, medan det långsiktiga målet på socialism kommer i bakgrunden eller slopas helt. Det tycks dock som om den reformistiska strategin under "normala" kapitalistiska förhållanden blir den dominerande inom arbetarrörelsen. För dagens socialdemokratiska partier kommer det parlamentariska arbetet i fokus. På det sättet kommer de att likna de borgerliga partierna. De reformistiska partierna blir ett slags hybridpartier. Politiskt befinner de sig mellan den borgerliga staten och

arbetarklassen.

Den klassiska reformismen utgår från att det skulle kunna gå att stegvis reformera kapitalismen i riktning mot socialism. Detta har byggt på ett atomistiskt (=att se saker i sin isolering, till skillnad från holismen som är ett helhetsperspektiv) antagande att "socialistiska reformer" på något sätt skulle kunna separeras från det samhälle där de införs, samt vidare på antaganden om att dessa reformer är oåterkalleliga, att de har kumulativa effekter, att de medför nya reformer och att de så småningom kommer mynna ut i socialismen. Detta har underförstått uppfattats som en oåterkallelig, irreversibel process, att borgarklassen på något sätt passivt skulle se på när deras makt och egendom sakta men säkert demonteras ner.

Den klassiska reformismen har historiskt sett gjort en tydlig (atomistisk) uppdelning mellan kortsiktiga och långsiktiga krav, mellan ett minimi- och ett maximiprogram, utan att en bro mellan dessa funnits med. Men hur ska man då gå till väga för att kunna övergå från det ena till det andra? På så sätt kan en reformistisk klassamarbetspraktik legitimeras, samtidigt som socialismen reduceras till någonting man högrävande kan ta upp vid högtidliga tillfällen. I praktiken har reformismen därför alltmer rört sig i riktning mot att även i ord dumpa socialismen.

Eftersom reformismen anpassar sig efter vad som är realistiskt att uppnå inom kapitalismens ramar, och sålunda väljer att arbeta inom den borgerliga nationalstatens ramar, blir den också nationellt begränsad i sina strävanden. Den egna nationella arbetarklassens intressen knyts till den egna borgarklassens och sätts framför det internationella proletariats behov.

Den anarkistiska strategin

En anarkistisk strategi sätter helt fokus på det långsiktiga målet. När det gäller själva analysen av staten som en förtryckarapparat finns många gemensamma beröringspunkter med marxismen, men dessa blir till skiljelinjer när det kommer till den praktiska politiken. Anarkister brukar i regel bojkotta det parlamentariska arbetet, vilket enligt dessa bara leder till att arbetarledarna korrumpas av borgarklassen. Anarkister är överhuvudtaget mot all form av maktutövning, därför vill de ha en omedelbar upplösningen av staten. Dessa riktningar bildar i regel inte partier.

Anarkismens aversion mot all form av centralism ger upphov till att man hyller den lilla enheten på det lokala planet, både som en politisk kampform och som ett sätt att organisera samhället på. Häri skiljer den sig både från marxismen och reformismen. Hyllningen av den lilla produktionsenheten och av individen framför kollektivet föranledde Marx att beteckna anarkismen (eller åtminstone

proudhonismen), lite elakartat, som en "småborgerlig socialism".

Den marxistiska strategin

En marxistisk, eller om man så vill en kommunistisk, strategi försöker å sin sida att förena den revolutionära socialismen med kamp för konkreta reformkrav. Om revolutionärer bojkottar den dagliga kampen riskerar de att isoleras från arbetarrörelsen. Om de däremot helt upptas i denna dagliga kampen riskerar de att utveckla en opportunistisk praktik och sätta det socialistiska målet åt sidan. Det socialistiska målet och dagskampen bildar för marxister en holistisk enhet, där det ena behöver stärka det andra. Enligt marxister bör t ex det parlamentariska arbetet inte bojkottas av socialister, utan istället användas som en tribun för att komma ut till massorna med sitt budskap. I skriften Karl Marx menar Rosa Luxemburg att marxismen är en socialistisk arbetarpolitik som samtidigt och i de bägge ordens fullständiga betydelse är en "revolutionär realpolitik".

De dagskrav marxister för fram bör följaktligen inte formuleras på grundval av vad som är realistiskt inom det kapitalistiska samhället, utan på basis av vad massorna skulle tänkas kunna ta kamp för, vad arbetarklassen anser sig ha för behov. Detta får dock inte ske på ett populistiskt sätt, alla korten måste läggas på bordet inför massorna. Om dessa krav kommer i motsättning till kapitalismen, om deras realiserande skulle riskera att leda till valutaflykt, höjda räntor, skenande statsskuld är inte det någonting negativt i sig utan i själva verket en förutsättning för att en revolutionärt socialistisk medvetenhet om att samhället behöver organiseras på ett helt nytt sätt ska kunna växa fram i större skala.

Tanken om det socialistiska målet - att man inte begränsar sig till kapitalismens ekonomiska lagar - kan också vara en förstärkning i dagskampen. På så sätt kan socialister undvika populism av typen "vi vet inte var pengarna ska tas, det är inte vårt problem" eller att de rent av tvingas att ge upp sina krav. Marxisters uppgift under kapitalistiska förhållanden blir inte att ställa krav som kan "förbättra" det kapitalistiska samhället, utan att resa paroller och komma med förklaringar som kan höja medvetenheten hos bredast möjligaste skikt till en revolutionärt socialistisk nivå. Om klasskampens bieffekter blir att kapitalets exploatering mildras och att kapitalismen för tillfället får en "humanare" framtoning är en annan sak. En stärkt arbetarklass står inte i motsättning till en socialistisk samhällsomvandling, snarare tvärtom.

Att avskaffa kapitalismen och ersätta den med ett annat samhälle kan enligt marxismen inte ske på ett gradvist sätt, här krävs ett kvalitativt brott. Kapitalets makt och utpressningsmöjligheter måste därför undanröjas på ett snabbt och definitivt sätt. Det som socialister på ett gradvist sätt kan och bör tillkämpa sig och bygga inom kapitalismens ramar är en utomparlamentarisk socialistisk massrörelse, vilken i sin tur är en förutsättning för att i ett senare skede kunna

avskaffa kapitalismen.

Skillnaden mellan en reformistisk och en marxistisk strategi kan därför sammanfattas som att medan båda anser att det behövs ett tålmodigt arbete under kapitalistiska förhållanden från socialisters sida, så inriktas för reformister detta till att gradvis förändra staten/kapitalismen och för marxister till att tålmodigt försöka övertyga arbetarklassen om ett revolutionärt maktövertagande.

Eftersom marxismen försöker utarbeta en politik som kan leda till att kapitalismen störtas, och eftersom hela ekonomin i dagens epok är internationaliserad vilket innebär att ett land inte kan överleva isolerat från den övriga omgivningen, innebär det att den i grunden förespråkar en internationell revolution och att den försöker organisera en internationell rörelse för att genomföra denna uppgift.

Renodling av skillnaderna

Andra strömningar inom arbetarklassen skulle inte riktigt passa in i detta schema. De har oftast en motsägelsefull, osammanhängande karaktär, och pendlar därför i grunden mellan de tre huvudstrategierna.

I boken Olika riktningar inom arbetarrörelsen, som skrevs 1909, sammanfattar och förklarar Anton Pannekoek skillnaderna mellan de ovannämnda tre huvudstrategierna. Han påpekar bl a att det är kapitalismen som ur sig själv frambringar den kraft som potentiellt kan störta den, d v s den revolutionära arbetarrörelsen:

"Denna kapitalismens dialektiska karaktär bestämmer också den moderna arbetarrörelsen motsägelsefyllda karaktär, som alltid är så fullständigt obegriplig för den borgerligt tänkande. Än uppfattar de den socialistiska rörelsen som ett konstlat försök att genom upphetsande av fredliga människor i en bakvänd samhällsordnings ställe sätta en ny genom mänskligt skarpsinne uttänkt ordning. Än intalar de sig själva mod: socialdemokratin är ju bara ett reformparti, vilket som representant för arbetarintressena hör till kapitalismens normala innehåll och strävar efter upphävande av en del missförhållanden, men efter dessas upphävande kommer att försvinna av sig själv, således ett 'övergående fenomen'. Vid den första uppfattningen förbiser man att den nya ordningen framväxer organiskt ur den gamla. Vid den andra glömmer man att denna strid för arbetarintressen och reformer kommer att leda till en fullständig revolution av samhället...

De båda sidorna som på detta sätt förenas till en harmonisk enhet i socialismen kan man kalla den reformerande och den revolutionära. Socialismen söker vinna alla möjliga ögonblickfördelar och ser dock sitt mål blott i den framtida

revolutionen, i produktionssystemets omvälvning. Den försummar inte heller det ringaste småarbete. Dagsarbetet är allt för den. Men samtidigt är också dess revolutionära slutmål allt för den...

Men nu ligger det i människosjälens natur att på grund av erfarenhetens inskränkthet alltid se bara en av en saks olika sidor väl, framhäva den och tillskriva den en allmän och uteslutande giltighet, utan att tillbörligt uppskatta de andra, motsatta sidorna. Därigenom kommer arbetarrörelsens båda sammanhängande sidor att uppfattas som två varandra uteslutande motsatser, som ser ut som allmänna karaktärer hos två varandra motsatta riktningar."

Det viktiga i Pannekoeks resonemang är att han försöker förklara de politiska skillnaderna inom arbetarrörelsen inte utifrån ett abstrakt idékoncept utan utifrån hur dessa riktningar relaterar sig själva till det objektivt existerande kapitalistiska samhället.

Ett sätt att särskilja de olika strategierna: med viss beröring till de två "polerna" stat/kapitalism och klass, är utifrån motsatsparet socioekonomisk struktur kontra aktör. Vad kommer först: den handlande aktören, idéerna, eller de begränsande strukturerna? Anarkismen och den utopiska socialismen skulle betona aktörens och idéernas roll. Reformismen skulle betona de rådande strukturerna, medan aktörernas roll - eller möjligheten att skapa någonting radikalt annorlunda från idag - skulle negligeras. Marxismen däremot skulle försöka se relationen mellan det subjektiva och det objektiva på ett dialektiskt och holistiskt sätt. Anarkismen och reformismen skiljer sig följaktligen från marxismen genom sitt atomistiska synsätt, att de försöker reducera verkligheten till en av dess sidor. Att anarkismen och reformismen bildar ett motsatspar betyder inte att de ingenting har gemensamt, något som ska kommas ihåg senare i analysen.

Ett annat sätt att särskilja de olika strategierna, men där struktur/aktör dikotomin återkommer, är att undersöka deras förhållningssätt till samhällets olika "delar", och utifrån det härleda deras arbetssätt. Här skulle vi kunna använda oss av den marxistiska historiematerialismens analytiska uppdelning av samhället i produktivkrafter, produktionsförhållande och politisk överbyggnad, varav de förra är mer bestämmande för de senare än vice versa:

- ? Produktivkrafter är de sätt på vilka människor under en historisk epok bearbetar naturen för att producera sina förnödenheter, d v s det teknologiska kunnandet, den tekniska utrustningen, produkttyperna och även arbetsdelningens utseende.
- ? Produktionsförhållande handlar om under vilka samhällsliga former denna produktion sker, vilka sociala relationer - främst egendomsrelationer - som råder inom produktionen.
- ? Överbyggnad utgörs av de sociala relationer som reglerar andra sociala

relationer, vilket främst är statens uppgift.

De politiska strategierna måste med andra ord besvara hur de ska förhålla sig till tre grundläggande företeelser i samhället:

- ? Förhållandet till produktivkrafterna, främst arbetsdelningens omfång. Huruvida man ska verka och organisera sig på det lokala, nationella eller globala planet hänger samman med huruvida man anser att ekonomin bör samordnas lokalt, nationellt eller globalt. Alltså: internationalism, nationalism eller lokalism?
- ? Förhållandet till produktionsförhållandena. Går det att reformera det nuvarande samhället eller inte? Vilka egendomsförhållanden skall råda inom produktionen? Plan eller marknad?
- ? Förhållandet till den politiska överbyggnaden. För eller mot att ha en stat? Går det att reformera den borgerliga staten?

I de följande artiklarna har detta "schema" legat till grund för analysen av vänsterpartiets politik och utveckling. Det har förstås sina brister, den verkliga världen är oerhört mycket mer komplicerad. Av olika skäl har inte heller (v):s kvinnopolitik granskats, vilket utgör det största "tomrummet" i temanumret.